

Kuuban kriisin tuntematon jälkinäytös

T a i s t o T o l v a n e n

Neuvostoliiton avautumisen myötä ja sen romahdamisen jälkeen Kuuban kriisistä on piirtynyt myös venäläiseltä puolelta monipuolinen kuva. Lännessähän kriisi on dokumentoitu ja sitä analysoitu tarkkaan jo sen tapahtumahetkestä saakka. Hruštšovin omien muistelmien lisäksi hänen poikansa Sergei Hruštšov antaa päivä päivältä ja tunti tunnilta etenevän selostuksen kriisistä. Hän pyrkii laajassa teoksessaan valaisemaan, paitsi kriisin syntymistä, etenemistä ja ratkaisua, myös Hruštšovin motivaatioita uskaliaaseen operaatioon ja hänen vaihtuvia tuntojaan kriisin eri vaiheissa. Muusta kirjallisuudesta mainittakoon Venäjän USA:n suurlähettilään, A.V. Dobryninin muistelmat, joissa Dobrynin selostaa yksityiskohtaisesti ja jo ilmeisen avoimesti kriisin kehkeytymistä, käännteitä ja sen ratkaisua jo ydin sodan partaalla horjumisen jälkeen. Todettakoon Dobryninin vaikea asema kriisin alkuvaiheissa: häntä ei informoitu ohjusten lähettämisestä ja hän joutui kieltämään asian vastoin vastapuolen jo tiedossa olevia faktoja.

Kuten muistamme, Neuvostoliitto oli toimittanut Kuubaan keskimatkan ballistisia

ohjuksia, jotka ylittäisivät Floridaan ja eräisiin muihin USA:n kaakkoisosavaltioihin. Kuubaan oltiin toimittamassa myös taktisia, mahdollisen maihinnousun torjuntaan tarkoitettuja lyhyen kantaman ohjuksia, joita ei kuitenkaan ehditty asentaa toimintakuntoon. Ennen USA:n asettamaa saartoa ballistisiin ohjuksiin ehdittiin toimittaa Sergei Hruštšovin mukaan kaksikymmentä yhden megatonnin taistelukärkeä. Kuuban sotilaallisen varustamisen mittasuhteet olivat massiiviset – maatalouskoneiden nimikkeiden alla maahan virtasi ohjusten ja niihin erillisinä kuljetuksina toimitettujen taistelukärkien lisäksi uusia MIG-21 -taistelukoneita, ohjustykkiveineitä, ilmatorjuntakalustoa, kuljetusajoneuvoja, ammuksia, mekaanisia ja elektronisia laitteistoja, muuta sotilaallista ja rakennustekniikkaa sekä polttoaineita.

Kysymysten kirjo oli suuri: oliko ohjusten toimittaminen ensisijaisesti ydinasekilpaan liittyvä siirto? Vaikka Neuvostoliitto oli johdossa manertenvälisten ohjusten ja konventionaalisten voimien suhteen, se oli alakynnessä keskimatkan ja lyhyen kantaman ydinaseiden – risteilyohjusten, laivaston, ilma-aseen, taistelukentän ydinaseiden – osalta. Neuvostoliiton kyljessä olivat Naton keskimatkan *Jupiter*-ohjuksilla varustetut tukikohdat Turkissa ja eräs lähtökohta oli, että Hruštšov pyrki käymään niistä kauppaa Kuubaan toimitettujen ohjusten avulla – kuten sitten tapahtuikin. Useissa arvioissa Kuuban ohjukset yhdistettiin ajankohtaiseen Berliinin kriisiin. Kysymyksiä oli paljon: miksi ohjuksia

ei ainakaan alkuvaiheessa naamioitu, mitä niillä aiottiin tehdä, ellei niitä olisi havaittu, miksi ei tyydytty pelkkiin puolustuksellisiin taktisiin ohjuksiin – tätä Hruštšov itse pyrki myöhemmin selittelemään. Millä tavalla Kuuban tapahtumat liittyivät Hruštšovin jo horjuvaan asemaan maan sisäpolitiikassa ja hänen kollegojensa silmissä? Oliko kysymyksessä maan johdon kollektiivinen päätös, kuten Hruštšov on väittänyt – tätähän se ei ollut.

Vaikka Hruštšov pyrki ottamaan kriisistä itselleen ja maalleen suuren propagandavoiton, se oli faktisesti hänelle kolhaisu ja nöyryytys, josta hän ei koskaan toipunut. Vaikka seuraavana vuonna suurvaltasuhteissa päästiin tietynasteiseen *détenteen*, siitä peräännyttiin pian, kun Hruštšovin asema kävi yhä horjuvammaksi. Tärkeässä osassa tässä oli hänen erimielisyytensä maan sotilasjohdon kanssa puolustuksen suuntaviivoista ja ydinasefilosofiasta Kuuban ohjuskriisin kärjistämässä keskustelussa.

Eräs Kuuban kriisin jälkinäytös oli varsin merkillinen. Vuonna 1997 *Izvestija*-lehti kirjoitti Tšukotkan niemimaalla Anadyr-joen suussa sijaitsevasta ”unohdetusta” varuskunnasta, johon oli sijoitettu 94. motorisoitu jalkaväkidivisioonaa. Mitä tekemistä divisioonalla oli tuossa maan asumattomassa kulmassa, siihen lehti ei antanut vastausta. Vastauksen tiesivät maan puolustuspolitiikan ydinhenkilöt ja julkisuuteen totuus tukikohdasta näyttää tulleen Tukholman aseidenriisuntakonferenssin Neuvostoliiton valtuuskunnan puheenjohtajan, suurlähettiläs Oleg Grinevskin vuonna 2004 julkaistuissa muistelmissa.

Grinevskin mukaan divisioonaa oli lähetetty valmistelemaan ohjusaseman perustamista Tšukotkalle. Päätös tästä oli tehty vuosina 1983–1984 käytyjen strategisten pohdintojen tuloksena. Naton Länsi-Eurooppaan vastauksena Neuvostoliiton SS-20 –ohjuksille sijoittamat Pershing II -ohjukset olivat malka Neuvostoliiton poliittisen ja sotilaallisen johdon silmissä – ne kattoivat Neuvostoliiton alueita, kun taas SS-20 –ohjukset eivät yltäneet Yhdysvaltojen alueelle. Pershingit tarvitsivat matkaansa korkeintaan

kahdeksan minuuttia eivätkä Neuvostoliiton ”hitaat” mannertenväliset ohjukset voineet olla niille vastapainona.

Pershingien uhan torjumiseksi ja ennen kaikkea Moskovan alueen suojelemiseksi aloitettiin vuonna 1979 erityisen ohjustorjuntajärjestelmän rakentaminen, jonka oli määrä korvata vanhemmassa olevat A-35M -järjestelmät. Uusi järjestelmä saatiin toimintakuntoon vuoteen 1985 mennessä. Puolustusministeri Ustinov ei kuitenkaan ollut tyytyväinen: uusi kompleksi oli puolustuksellinen ja mahdollisesti haavoittuva. Hänen mukaansa kaikki tämä oli puolustautumista ja hyökkäävä osapuoli löytäisi aina siitä reikiä. Maan oli myös siirryttävä hyökkäykseen.

”Hyökkäykseen” suunniteltiin siirryttävän kahta tietä, joista ensimmäinen ja tärkein oli Itä-Saksaan ja Tšekkoslovakiaan sijoitettava, maasta toimiva liikkuva ohjustorjuntajärjestelmä *Skorost* (Nopeus). Puolustusministeri oli itse keksinyt ohjuksille nimen, vaikka niiden pääsuunnittelija A.D. Nadiradze vastusti tätä nimeä. Kun järjestelmät olisi saatu sijoitettua, Pershingien ja risteilyohjusten laukaisualustat olisivat helposti niiden saavutettavissa. Ohjusten sijoituspaikan vaihtaminen Saksassa ei olisi ollut mahdollista ilman sen paljastumista jo aktiivisten mielenosoittajien vuoksi. Toista ”hyökkäykseen” suunniteltua keinoa oli tarkoitus käyttää painostuskeinona, kaupankäyntivälineenä, kuten Kuubassakin oli tehty.

Kuuban muisto eli. Poistamalla ohjuksensa Kuubasta Neuvostoliitto sai kompensaaion: Yhdysvallat poisti keskimatkan Jupiter-ohjuksensa Turkista. Tämä näyttikin olleen perusteluna hankkeelle – oli saatava valttikortti, painostuskeino Amerikan mantereen läheisyyteen sijoitettavan uuden ohjusaseman muodossa. Ajatuksen isäksi Grinevski mainitsee puolustusministeri Ustinovin, joka onnistui taivuttamaan pääsihteeri Andropovin hankkeen kannattajaksi. Tukikohta perustettiin ja sen muodolliseksi tehtäväksi annettiin niemimaalla Anadyrissa, Šmidtin niemellä ja Kaitselmuksen lahdella sijaitsevien sotilaslentokenttien ja strategisten TU-22- ja TU-95 -hävittäjien tukikohtien suojele, samoin

kuin Gudymin seudulla sijaitsevan ydinaseiden ja ydinkärkien varaston suojeleminen.

Faktinen tarkoitus oli toinen: divisioonan oli määrä valmistella ohjusaseman perustamista alueelle. Sijoitettaviksi suunniteltiin keskimatkan Pioneer-ohjuksia, joihin liittyi kuitenkin vakava puute: niiden kantomatka kattoi Alaskan ja luoteisen Kanadan, mutta vain osan USA:n aluetta. Sotilaat löysivät ratkaisun ongelmaan: ohjuksiin asetettaisiin vain yksi ydinkärki kolmen asemesta ja tämän edellyttämien muutosten jälkeen ohjukset yltäisivät pohjoiseen Dakotaan, Minnesotaan ja Kalifornian pohjoisosaan aina San Franciscoon saakka. Viimeksi mainitun suunnan teki erityisen tärkeäksi Seattlen lähistöllä sijaitseva ydinsukellusveneiden tukikohta Bangor.

Tärkeä näkökohta ohjushankkeessa oli mahdollisuus tuhota niiden avulla Yhdysvaltain Alaskassa, Shemyan saarella ja Pohjois-Dakotassa sijaitsevat tutka-asemat (vastaavasti Clear, Cobra Dane, Parks). Huomioon oli otettu, että tuohon aikaan arktisilla alueilla sijaitsevien ballististen ohjusten valvominen satelliittipaikantimien avulla ei vielä ollut ongelmatonta.

Amerikkalaisten odotettiin luonnollisesti havaitsevan ohjusten asentamisen kuten Kuubassakin. Siitä syntyisi kansainvälinen kriisi ja kuvaan astuisivat diplomaatit. Kuuban ohjuksilla käytiin kauppaa Turkkiin sijoitetuista ohjuksista; Tšukotkan ohjukset voitaisiin asettaa samaan koriin Itä-Eurooppaan sijoitettujen Skorost-torjuntajärjestelmien kanssa ja yrittää hävittää nämä asekatteerit yhdessä amerikkalaisten Eurooppaan sijoitettujen Pershing 2 -ohjusten ja risteilyohjusten kanssa. Neuvostoliitolle jäisivät maan alueelle Grodnosta Tšitaan Kaukoitään sijoitetut ohjukset. Ohjukset suunniteltiin siirrettäviksi Tšukotkalle meri- ja ilmaitse vuoden 1985 aikana. Samanaikaisesti oli tarkoitus sijoittaa Skorost-ohjuksia Itä-Saksaan ja Tšekkoslovakiaan; hankkeet kulkivat käsi kädessä yhtenä kokonaisuutena.

Tähän ei kuitenkaan päästy; hankkeen edistyminen riippui pääsihteeri Andropovista, joka

kuoli helmikuussa 1984. Hanketta jatkettiin Tšernenkon lyhyeksi jääneellä pääsihteerikaudella uuden Skorost-ohjuksen kohdatessa kuitenkin takaiskun: ohjuksen ensimmäinen kokeilu epäonnistui. Puolustusministeri Ustinov oli kuollut joulukuussa 1984 ja myös Tšernenko kuoli pian, seuraavan vuoden maaliskuussa. Mainittu Skorost-ohjuksen ensimmäinen koelento oli tapahtunut 1. maaliskuuta 1985, kymmenen päivää ennen Gorbatšovin valtaannousua.

Gorbatšov asetti tunnetusti koko aseidenriisuntaproblematiikan uuteen tarkasteluun. Sotilaat olivat vakuuttaneet Gorbatšoville pystyvänsä nyt torjumaan Pershingit ydinkärjillä varustettujen torjuntaohjusten avulla. Puolustusasioista poliitbyroossa vastanneen L.N. Zaikovin mukaan Gorbatšov oli kauhistunut vastausta – pitäisikö Moskovan yllä räjäyttää ydinlataus sitä kohti lentävän Pershingin tuhoamiseksi? Ydinkärjet poistettiin torjuntaohjuksista, mutta niihin ei onnistuttu sijoittamaan tavallista räjähdettä. Oli löydettävä muita keinoja – Gorbatšovin keino oli esittää kokonaisten ohjuskategorioiden molemminpuolista poistamista, mihin sitten, kuten tiedetään, päästiinkin nolla- ja kaksoisnollaratkaisujen muodossa. Suunnitellut uudet Skorost-ohjustentorjuntajärjestelmät samoin kuin Tšukotkan ohjushanke jäivät unohtuiksi.

Neuvostoliitto rapautui sisältä sen sisäisten ristiriitaisuuksien, sen jättiläismäisen, tehottoman, itseään ruokkivan byrokraattisen koneiston syövyttämänä. Kuten Moshe Lewin on Neuvostoliittoa koskevissa teoksissaan kuvannut, tätä sisäistä lahoamista säestivät poukkoilevat, ristiriitaiset, pinnalliset paranteluyritykset, jotka eivät koskeneet järjestelmän ydintä ja sen reaalisia parantamismahdollisuuksia. Ratkaisuihin oli hätävarjelun piirteitä sekä taloudellisesti että tieteellisesti, mutta myös muilla tavoin perustelemattomia piirteitä; usein ne lähestyivät irrationaalisuuden rajoja, ja Tšukotkan ohjushanketta on tarkasteltava nimenomaan tässä valossa.

Lähteet

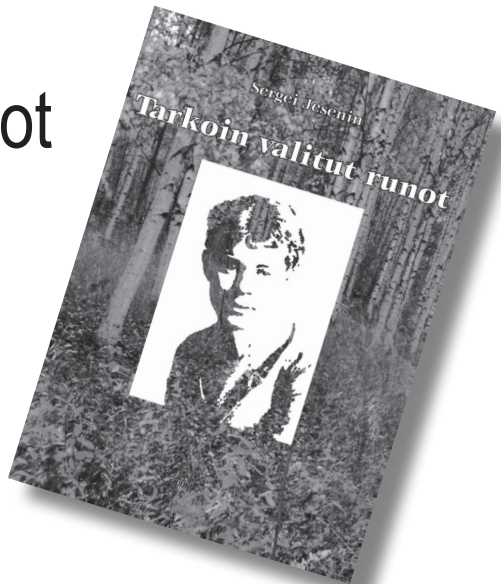
- Allison, Graham (2008), *The Cuban Missile Crisis. – Foreign Policy. Theories – Actors – Cases.* Ed. Steve Smith, Amelia Hadfield & Tim Dunne. Oxford: Oxford University Press.
- Dobrynin, Anatoli (1996), *Sugubo doveritelno. Posol v Vašingtoni pri šesti prezidentah SŠA (1962-1986 gg.)*. Moskva: Avtor.
- Grinevski, Oleg (2004), *Perelom. Ot Brežneva k Gorbatšovu*. Moskva: Olma Medijagrupp.
- Hruštšov, Sergei (1994), *Nikita Hruštšov: krizisy i raskety. Vzglyad iznutri.* Tom 2. Moskva: Novosti.
- Lewin, Moshe (1995), *Russia/USSR/Russia: The Drive and Drift of a Superstate.* New York: New Press.
- Lewin, Moshe (2006), *Neuvostoliiton vuosisata.* Helsinki: Like.

Sergei Jesenin: Tarkoin valitut runot

"Kulttuuriteko" – Parnasso

**Erikoistarjous Idäntutkimuksen lukijoille:
15 euroa (norm 20,-).**

Tilaukset: nastamuumio@nastamuumio.fi.
Kerro viestissä nimi, toimitusosoite ja tunnus "idäntutkimus". Lasku seuraa kirjan mukana.

www.nastamuumio.fi